

Ονοματοδοσία και πολιτική ιστορία: Ονοματοδοτικές επιλογές στην Ελλάδα, 1940-1950

Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη*

Περίληψη

Η ονοματοδοσία μπορεί να θεωρηθεί ενδείκτης των ιδεολογικών και συγκινησιακών φορτίσεων σε μια ιστορική συγκυρία. Μελετήσαμε τη νοοτροπική αυτή διάσταση στην ιστορικά κρίσιμη για την Ελλάδα χρονική περίοδο 1940-50 και τις διαφοροποιήσεις στην έκφραση της ονοματοδοτικής ευαισθησίας αυτής της περιόδου. Εντοπίζεται άνηση εκδήλωση της ονοματοδοτικής ευαισθησίας στη συγκυρία, τόσο σε συνάρτηση με την ιστορική στιγμή, όσο και, κυρίως, με την κοινωνική θέση των ονοματοδοτούντων. Αυτό αναδεικνύει το διαφορετικό τρόπο πρόσληψης της ιστορικής συγκυρίας από τις διάφορες κοινωνικές συσσωματώσεις.

Η ονοματοδοσία ως ενδείκτης

Αντικείμενο αυτής της μελέτης είναι η διερεύνηση της κοινωνικής και πολιτικής-ιστορικής διάστασης στην επιλογή βαπτιστικών ονομάτων, κατά τη διάρκεια της κρίσιμης για την Ελλάδα δεκαετίας 1940-50. Αποδελτιώθηκαν, αναλύθηκαν και μελετήθηκαν οι βαπτίσεις που έγιναν στην Αθήνα, τον Πειραιά και τα προάστια

* Επίκουρη Καθηγήτρια στο Πάντειο Πανεπιστήμιο.

τους, καθώς και σε μια ειδικά επιλεγμένη και φορτισμένη από την ιστορία της περιόδου περιοχή, την Ευρυτανία. Εκεί, όπου ξεκίνησε το αντάρτικο με τον Άρη Βελουχιώτη και όπου δημιουργήθηκε από το ΕΑΜ, στις 10 Μαρτίου 1944, η Προσωρινή Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης (ΠΕΕΑ).

Η προσέγγιση της ιστορικής ιδιαιτερότητας της περιόδου έγινε με *ενδείκτη* τις ονοματοδοτικές επιλογές του πληθυσμού. Μελετήθηκε το ερώτημα *"πώς εξέφρασαν και με ποια χρονική σειρά προσχώρησαν οι κοινωνικές κατηγορίες στο πνεύμα της ιστορικής συγκυρίας;"*

Οι ονοματοδοτικές συμπεριφορές αποτελούν μια άμεση έκφραση των νοοτροπιών και των ευαισθησιών, που χαρακτηρίζουν έναν πληθυσμό ή κάποιες κοινωνικές ομάδες.

Τα ονόματα αντιπροσωπεύουν συμβολικό υλικό φορτισμένο από τη φαντασία¹. Η επιλογή βαπτιστικού ονόματος εκφράζει ταυτόχρονα και μια κοινωνική πραγματικότητα και τις ιστορικές της ορίζουσες. Έτσι, κάθε όνομα εγκολπώνεται συγχρόνως ένα σύστημα αναφορών στο κοινό και οικογενειακό ιδίως παρελθόν, στις προσωπικές και συλλογικές φορτίσεις του παρόντος και στις αντίστοιχες προσδοκίες και αγωνίες ως προς το μέλλον.

Στα πλαίσια μιας ιστορικής μελέτης, όπως αυτή, η ανάλυση των ονοματοδοτικών συμπεριφορών εμφανίζει τριπλό χαρακτήρα. Πρώτο, περιγράφει το ίδιο το φαινόμενο της ονοματοδοσίας. Δεύτερο, καταγράφει δομικά στοιχεία της μακράς διάρκειας, όπως π.χ. τη διαγενεακή αναπαραγωγή των ονομάτων. Τρίτο, εκφράζει μια ειδική ευαισθησία ως προς τις ιδιαιτερότητες της συγκυρίας ή της περιόδου².

Η μέθοδος

Η μεθοδολογική αρχή που εφαρμόστηκε, θεωρεί τις ονοματοδοτικές συμπεριφορές, όπως και τη στατιστική τους απεικόνιση, ως κείμενο, ως λόγο μιας εποχής, που επιδέχεται ανάλυση περιοχόμενου. Ανάλυση, που τα συμπεράσματά της αφορούν τις νοοτροπίες και την κοινωνική ευαισθησία, που αποδεδειγμένα από τη μορφολογία της επιλογής ονομάτων, η οποία χαρακτηρίζει μια ορισμένη, φορτισμένη ιστορικά και ανθρώπινα, χρονική περίοδο³.

Τα ποσοτικά δεδομένα επιτρέπουν μια έγκυρη ανάλυση των ονοματολογικών επιλογών στην πρωτεύουσα (Αθήνα), τον Πειραιά

(διευρυμένη περιοχή) και παρέχουν ορισμένες ενδείξεις για την ύπαιθρο (Ευρυτανία).

Μελετήθηκε λοιπόν, ως προς τη συγκεκριμένη νοοτροπική διάσταση, ο "αστικός" και ο "ελεύθερος" ελληνικός χώρος. Το διαθέσιμο αρχειακό πρωτογενές υλικό ανταποκρίνεται στις απαιτήσεις της στατιστικής ανάλυσης.

Όπως κάθε αναγκαιότητα, έτσι και η λογική της επιλογής των ονομάτων απαιτεί έναν ορισμένο ελάχιστο "χώρο", για να μπορέσει να εκδηλωθεί με μορφή θετική και όχι μόνο ως τυχαίο. Η διερεύνηση αυτού του "χώρου" μας οδήγησε στην προσέγγιση και ανάλυση του αρχειακού υλικού με τον ακόλουθο τρόπο:

Πίνακας 1
Ληξιαρχικές πράξεις βάπτισης, 1940-50

Περίοδος	ΑΘΗΝΑ		ΠΕΙΡΑΙΑΣ		ΕΥΡΥΤΑΝΙΑ
	Σύνολο βαπτίσεων	Μέγεθος δείγματος	Σύνολο βαπτίσεων	Μέγεθος δείγματος	Σύνολο σωζομένων ληξιαρχικών πράξεων βάπτισης
1941-42	8.317	502	2.198	430	33
1943-44	10.130	456	3.821	516	16
1945-46	14.400	620	4.723	518	74
1947-49	12.990	810	4.142	794	212
1950-59	13.469	376	3.311	320	86
Σύνολο	59.306	2.764	18.195	2.578	421

Πηγή: Ληξιαρχεία Αθήνας, Πειραιά, Ευρυτανίας.

Καταγράφηκαν λοιπόν συνολικά 59.306 ληξιαρχικές πράξεις βάπτισης στην Αθήνα, 18.195 στον Πειραιά και 421 στην Ευρυτανία. Εξετάσθηκαν συνολικά 5.763 βαπτίσεις. Πιο συγκεκριμένα, μελετήθηκαν με τη μέθοδο επιλογής τυχαίου αντιπροσωπευτικού δείγματος, 2.764 βαπτίσεις στην Αθήνα και 2.578 στον Πειραιά, καθώς και το σύνολο, δηλαδή 421 ληξιαρχικές πράξεις βάπτισης αυτής της περιόδου, που διασώθηκαν στην Ευρυτανία.

Στην περίπτωση της Ευρυτανίας εντοπίστηκε πρόβλημα "κενού υλικού". Στη διάρκεια της κατοχής εφαρμόστηκε από τους αντάρτες μια τακτική αποκοπής των κατακτητών από την πληροφόρησή

τους για την οικογενειακή κατάσταση των κατακτημένων. Καίγονταν λοιπόν τα ληξιαρχικά βιβλία, που έδιναν πληροφορίες για τη ζωή του πληθυσμού⁴. Μέσα στις συνθήκες –ιδίως την πείνα και την εγκατάλειψη που συνόδευαν την ανθρώπινη τραγωδία⁵– η Αντίσταση χάραζε με αυτόν τον τρόπο τις συμβολικές της εξουσίες, οργανώνοντας ένα "μυστικό κόσμο", έναν "τυπικά αφανή κόσμο". Η ύπαρξη αυτού του τυπικά αφανούς κόσμου στερεί από τη μελέτη μας τις ληξιαρχικές εγγραφές γεννήσεων-βαπτίσεων μέχρι την αρχή της περιόδου της απελευθέρωσης και εξηγεί την πλήρη σχεδόν ανυπαρξία ληξιαρχικών εγγραφών στην Ευρυτανία μέχρι τις αρχές του 1945.

Οι ληξιαρχικές πράξεις που αναλύθηκαν αφορούν, εκτός από το όνομα του βαπτιζομένου (περιγραφή της ονοματοδοσίας) και των γονέων του (διαγενεακή προσπέλαση), το χρόνο και τον τόπο γέννησης και βάπτισης (δημογραφικά χαρακτηριστικά), το νομικό προσδιορισμό του βαπτιζομένου (νόμιμο/νόθο) και την επαγγελματική κατάσταση των γονέων του (κοινωνικός προσδιορισμός).

Συγκυριακά φορτισμένα ονόματα

Μέσα στο σύνολο των επιλεγμένων ονομάτων αναζητήθηκαν, εντοπίστηκαν και μελετήθηκαν, ως προς τις ιστορικές και κοινωνικές τους ορίζουσες, ορισμένα ονόματα *συγκυριακά φορτισμένα* – δηλαδή, ονόματα *ιστορικά επισεσημασμένα*. Πρόκειται για ονόματα, των οποίων η σημαντική διάσταση λειτουργεί ως συνθήκη "ασυνήθιστης προτίμησης" ως προς αυτά, έναντι των καθιερωμένων και συνηθισμένων ονοματοδοτικών επιλογών και κανόνων. Ονόματα, δηλαδή, στα οποία η λειτουργία του σημαινομένου ή του σημαίνοντος λειτουργεί ως *προβλητική επιφάνεια*, στην οποία εγγράφονται *ιδιαιτερότητες της ιστορικής συγκυρίας* – και η βίωση αυτών των ιδιαιτεροτήτων με τη μορφή φαντασιακών φορτίσεων του συμβολικού υλικού των ονομάτων, η έκφραση των ιδιαίτερων ανησυχιών, προσδοκιών και ευχών, που χαρακτηρίζουν την ιδιοτυπία της ιστορικής στιγμής, μέσω της "απροσδόκητης έμφασης" σε ονοματικό υλικό, που, ενδεχομένως, υπό άλλες, πιο "κανονικές" συνθήκες, θα είχε λιγότερο έκδηλη θέση.

Στη γεμάτη εναλλαγές πολέμου και ειρήνης δεκαετία 1940-50, η ιστορική ιδιαιτερότητα εκφράζεται, στο ονοματοδοτικό πεδίο, με την αυξημένη προσφυγή σε ονόματα, τα οποία εκφράζουν αδρά

δου κύριες στάσεις και φορτίσεις: Το *πολεμικό φρόνημα και ήθος* (π.χ. Νικηφόρος) και την *ευχή για μια ελεύθερη και ειρηνική ζωή* (π.χ. Ελευθερία, Ειρήνη).

Η στατιστική ανάλυση μας επιτρέπει εδώ να διερευνήσουμε την πιθανολογική δυναμική τέτοιων επιλογών, έτσι που να συνοπologίσουμε την παρεμβολή της διαγενεακής αναπαραγωγής τέτοιων ονομάτων (π.χ. παππούς-γιαγιά προς εγγόνια) και, "αφαιρώντας" αυτή τη μη συγκυριακή κανονικότητα, να αξιολογήσουμε το "υπόλοιπο", που μπορεί να αποδοθεί στην "έκτακτη" ιδιαιτερότητα και φόρτιση της συγκυρίας – αποδεσμεύοντας έτσι και άλλης λογικής επιλογές, που χαρακτηρίζουν ενδεχομένως και την προσωπική "ηθική αντίσταση και πάλη" των οικογενειών στη διάρκεια της φορτισμένης αυτής περιόδου.

Μελετήθηκε ιδιαίτερα η χρονική κατανομή, καθώς και ο τρόπος, που αυτή η φορτισμένη ονοματοδοτική επιλογή συνδέεται με την κοινωνική-ταξική τοποθέτηση των γονέων, όπως αυτή χαρακτηρίζεται – έστω και μερικώς – από το επάγγελμα του πατέρα⁶.

Η εξέλιξη αυτής της επιλογής εγγράφεται τέλος ερμηνευτικά μέσα στον ιστορικό χρόνο της περιόδου (Κατοχή, Αντίσταση, Απελευθέρωση, Εμφύλιος, τέλος Εμφυλίου) και επισημαίνονται οι αντιστοιχίες ανάμεσα στις ανισοτροπίες της ιστορίας και τις αντίστοιχες διαφοροποιήσεις της ονοματοδοτικής συμπεριφοράς.

Προέλευση των ονομάτων

Ο ονοματοδοτικός σκελετός της περιόδου κυριαρχείται από τα *θρησκευτικά ονόματα*. Έτσι, τα 3/4 του συνόλου των ονομάτων έχουν θρησκευτική προέλευση και οι διακυμάνσεις αυτού του ποσοστού δεν είναι σημαντικές. Μόνη αξιοσημείωτη περιγραφική διακύμανση, η μικρή μείωση αυτού του ποσοστού κατά την περίοδο ανάπτυξης της αντίστασης (1943-44), καθώς και η μικρή αύξηση αυτού του ποσοστού μετά την ήττα της αριστεράς στον εμφύλιο (1950-59), που πιθανόν αντανακλούν αντίστοιχες δεσπόζουσες ιδεολογικές αναφορές. Η κυριαρχία της θρησκευτικής προέλευσης είναι συνάρτηση και του ιδεολογικού, αλλά και του θεσμικού βάρους ή και εξαναγκασμού, που ασκούσε η εκκλησία στις ονοματοδοτικές χειρονομίες. Έτσι, π.χ. η επιλογή βαφτιστικού ονόματος τελούσε υπό τον περιορισμό της ύπαρξής του στο χριστιανικό εορτολόγιο. Ωστόσο, και στο πλαίσιο αυτό, η επιλογή μπορεί να έχει και συμβολική σημασία, σχετιζόμενη με το κοινω-

νικό περιεχόμενο του Χριστιανισμού και την κοινωνική λειτουργία της Ορθοδοξίας. Στη μελέτη μας, π.χ. τα ονόματα Αναστασία, Ειρήνη, Ελευθερία, Ευαγγελία – αν και θρησκευτικά – έχουν και συμβολικό περιεχόμενο συναφές με την ιστορική περίοδο.

Πίνακας 2
Προέλευση των ονομάτων

Περίοδος		Θρησκευτικά	Αρχαία	Άλλα	Σύνθετα	Σύνολο
1940-42	N	715	71	151	27	964
	%	74.2	7.4	15.7	2.8	100.0
1943-44	N	712	73	174	31	990
	%	71.9	7.4	17.6	3.1	100.0
1945-46	N	892	105	180	36	1.213
	%	73.5	8.7	14.8	3.0	100.0
1947-49	N	1.377	127	275	35	1.814
	%	75.9	7.0	15.2	1.9	100.0
1950-59	N	604	52	108	17	781
	%	77.3	6.7	13.8	2.2	100.0
Σύνολο	N	4.300	428	888	146	5.762
	%	74.7	7.4	15.4	2.5	100.0

Έκφραση της πολιτισμικής διάστασης αποτελεί και η επιλογή και απόδοση ονομάτων επηρεασμένων από την *αρχαιότητα*, όπως για παράδειγμα Αλέξανδρος, Αθηνά, Κλεοπάτρα, Ερατώ κ.λπ. Το ποσοστό τους είναι μάλλον σταθερό (μέσος όρος 7.4%), με πιο αξιοσημείωτη διακύμανση την αισθητή άνοδό του (σε 8.7%) κατά την απελευθέρωση από τους Γερμανούς (1945-46). Προφανώς πρόκειται για έκφραση της αναπέρωσης του ηθικού και της επιβεβαίωσης της εθνικής ταυτότητας των Ελλήνων.

Τα ονόματα που έχουν άλλη προέλευση και εκφράζουν ευχή (π.χ. Ζωή?, Ευτυχία) ή κάποια υλική αξία (π.χ. Αργυρώ, Χρυσή) έχουν πιο σημαντική παρουσία (15% περίπου). Η πιο αξιοσημείωτη διακύμανση εντοπίζεται στην αισθητή αύξηση αυτού του ποσοστού στην περίοδο ανάπτυξης της αντίστασης (1943-44) – αύξηση η οποία κατά κύριο λόγο καλύπτει το κενό, που αφήνει η υποχώρηση των θρησκευτικών ονομάτων.

Ως προς την παρουσία των σύνθετων ονομάτων (κατά κανόνα

συνδυασμός θρησκευτικού και άλλου ή και θρησκευτικών ονομάτων, 128 επί 146 περιπτώσεων), μπορούμε να παρατηρήσουμε τα εξής: Το ποσοστό τους είναι συνολικά μικρό (1/40 του συνόλου) και οι διακυμάνσεις του δύσκολα αξιολογούνται (λόγω μικρού μεγέθους του δείγματος). Όμως, σημειώνεται αισθητή αύξησή τους κατά την περίοδο ακμής της αντίστασης (1943-44) και την απελευθέρωση (1945-46), ενώ μειώνονται κατά τον εμφύλιο (1947-49). Δεδομένου του ότι τα σύνθετα αποτελούνται κατά κύριο λόγο από συνδυασμό ενός θρησκευτικού και ενός αρχαίου ή άλλης προέλευσης ονόματος, η πιθανότερη ερμηνεία αυτών των διακυμάνσεων είναι η ακόλουθη: Η προσήλωση στη θρησκευτική και ονοματοδοτική παράδοση συνδυάζεται, κατά την περίοδο ανάπτυξης του εθνικού και λαϊκού φρονήματος (1942-46), με ένα άνοιγμα στην εθνική ταυτότητα (αρχαιότητα) και στην ιστορική επικαιρότητα. Αντίθετα, κατά τον εμφύλιο επιβεβαιώνεται, από τη συντηρητική τουλάχιστον παράταξη, η προσήλωση στη θρησκευτική παράδοση και συνεπώς η άρνηση σύζευξής της με στοιχεία ανοίγματος στο παρόν και το μέλλον, άρα και απόδοσης σύνθετων (όχι αποκλειστικά θρησκευτικών) ονομάτων.

Κυρίαρχα ονόματα

Στα αγόρια, τα ονόματα που κυριαρχούν, καλύπτοντας το 50% των βαπτίσεων, είναι κατά φθίνουσα συχνότητα τα εξής δώδεκα: Γεώργιος, Κωνσταντίνος, Δημήτριος, Ιωάννης, Νικόλαος, Παναγιώτης, Βασίλειος, Χρήστος, Ελευθέριος, Ευάγγελος, Μιχάλης, Αντώνιος. Στα κορίτσια, τα ονόματα που κυριαρχούν, καλύπτοντας το ίδιο ποσοστό, είναι τα εξής εννέα: Μαρία, Ελένη, Αικατερίνη, Αναστασία, Ειρήνη, Ελευθερία, Ευαγγελία, Βασιλική, Αγγελική. Παρατηρείται συνεπώς *μεγαλύτερη πόλωση στα κορίτσια*.

Πίνακας 3
Κυρίαρχα ονόματα

ΑΓΟΡΙΑ			
Όνομα	Συχνότητα	Ποσοστό %	Σωρευτικό ποσοστό %
Γεώργιος	296	5.1	5.1
Κων/νος	265	4.6	14.4
Δημήτριος	235	4.0	18.4
Ιωάννης	232	4.0	22.4
Νικόλαος	219	3.8	26.2
Παναγιώτης	175	3.0	29.2
Βασίλειος	96	1.6	38.0
Χρήστος	87	1.5	41.0
Ελευθέριος	87	1.5	42.5
Ευάγγελος	82	1.4	43.9
Μιχάλης	79	1.4	46.6
Αντώνιος	71	1.2	49.1
ΚΟΡΙΤΣΙΑ			
Όνομα	Συχνότητα	Ποσοστό %	Σωρευτικό ποσοστό %
Μαρία	278	4.8	9.9
Ελένη	157	2.7	31.9
Αικατερίνη	139	2.4	34.3
Αναστασία	119	2.0	36.3
Ειρήνη	91	1.6	39.5
Ελευθερία	87	1.5	42.5
Ευαγγελία	79	1.4	45.3
Βασιλική	70	1.2	49.1
Αγγελική	69	1.2	50.2

Διαγενεακή αναπαραγωγή

Οι διαφορές, που εντοπίστηκαν συγκρίνοντας τα ονόματα των παιδιών με εκείνα των γονέων τους, αποκτούν βαρύνουσα σημασία ως διαφορές μεταξύ των γενεών σε συνάρτηση με τις ιστορικές εξελίξεις. Στον πίνακα που ακολουθεί σκιαγραφείται η εξέλιξη αυτή στην ονοματοδοσία των γενεών, συγκρίνοντας τα ονόματα των αγοριών με εκείνα των πατέρων τους και των κοριτσιών με τα ονόματα των μητέρων τους.

Πίνακας 4
Σύγκριση ονομάτων γονέων-παιδιών

ΑΓΟΡΙΑ				
		Μη φορτισμένα ονόματα	Συγκυριακά φορτισμένα ονόματα	Σύνολο ονομάτων
Παιδιά	N	2.969	94	3.063
	%	96.93	3.07	100.0
Γονείς	N	5.644	101	5.745
	%	98.24	1.76	100.0
$\chi^2 = 15.86$ $p < 0.00007$		df = 1		
ΚΟΡΙΤΣΙΑ				
		Μη φορτισμένα ονόματα	Συγκυριακά φορτισμένα ονόματα	Σύνολο ονομάτων
Παιδιά	N	2.504	216	2.720
	%	92.06	7.94	100.0
Γονείς	N	5.462	321	5.783
	%	94.45	5.55	100.0
$\chi^2 = 17.87$ $p < 0.00002$		df = 1		

Εντοπίζεται σαφής, στατιστικά σημαντική διαγενεακή διαφορά στην επιλογή. Η συχνότητα απόδοσης συγκυριακά φορτισμένου ονόματος είναι στα παιδιά σημαντικά μεγαλύτερη από ότι στους γονείς τους. Αξιοσημείωτο είναι και το ότι η διαγενεακή διαφορά⁸ είναι περισσότερο έκδηλη στα αγόρια (ποσοστό 1.74 φορές μεγαλύτερο από ότι στους πατέρες τους) σε σύγκριση με τα κορίτσια (ποσοστό 1.43 φορές μεγαλύτερο από ότι στις μητέρες τους) – αν μάλιστα λάβουμε υπόψη και το ότι τα αγόρια αντιπροσωπεύουν τους κύριους φορείς της παραδοσιακής διαγενεακής αναπαραγωγής του ονόματος.

Στατιστική και ονοματοδοσία: Μεθοδολογική παρέκβαση

Προκειμένου να διερευνήσουμε τη λεπτή υφή της ονοματοδοσίας στη συγκεκριμένη περίοδο, επιχειρήσαμε να πραγματοποιήσουμε, έστω και σε περιορισμένο βαθμό (δύο γενιές πίσω), ανασύσταση της οικογένειας στις περιπτώσεις, όπου είχε εντοπισθεί επιλογή συγκυριακά φορτισμένου ονόματος. Θα φτάναμε έτσι μέχρι το επίπεδο της οικογένειας (ακριβέστερα, μέχρι το σόι) — δηλαδή, ένα βήμα πριν την προσωπική εξιστόρηση βίου και τη βιογραφία.

Η κατάσταση των ληξιαρχικών εγγραφών δεν επέτρεψε την ανασύσταση αυτή του ονοματολογικού οικογενειακού δέντρου, γιατί εντοπίστηκαν καίρια κενά και απώλειες, είτε στο επίπεδο των ίδιων των αρχείων (από καταστροφή τους, όπως στο Καρπενήσι), είτε της πληροφορίας που παρέχουν. Έτσι, π.χ. στο Δήμο Αθηναίων έχει γίνει μεταγραφή των ληξιαρχικών στοιχείων, υπό μορφή οικογενειακών μερίδων, σε ηλεκτρονικό υπολογιστή — υπό την προϋπόθεση όμως ότι κατά τη στιγμή αυτής της μεταγραφής (1987 κ.ε.) βρίσκονταν σε ζωή και οι δύο γονείς, που συνιστούσαν την οικογένεια. Η προϋπόθεση αυτή, προφανώς, συχνότατα δεν πληρούται, όταν πρόκειται για ζευγάρια που τεκνοποίησαν πριν μισό αιώνα (1940-50). Επιπρόσθετα, στη μεταπολεμική περίοδο υπήρξαν σημαντικές μετακινήσεις πληθυσμού προς και από την Αθήνα και τον Πειραιά, με συνέπεια η οικογενειακή μερίδα να έχει σχηματισθεί σε άλλους δήμους. Για τις γυναίκες, πάλι, εντοπίζονται πρόσθετες απώλειες πληροφορίας (υποκειμένων), γιατί έχουν αλλάξει επώνυμο λόγω γάμου.

Βεβαίως, η απουσία του διαγενεϊκού ονοματολογικού σχήματος στο επίπεδο της οικογένειας (του σογιού) σημαίνει ότι κάποιες λεπτές αποχρώσεις του φαινομένου της ονοματοδοσίας κείνται εκτός του ερευνητικού πεδίου. Όμως αυτό δεν επηρεάζει την εγκυρότητα της ανάλυσης στο επίπεδο της γενιάς και της κοόρτης (αυτών που γεννήθηκαν ή βαφτίστηκαν στην περίοδο 1940-1950), για δυο λόγους:

— Πρώτο, γιατί η κλίμακα του φαινομένου αλλάζει και, μαζί με αυτήν, και οι μηχανισμοί και οι λογικές του φαινομένου. Ή, με άλλα λόγια, το τι συμβαίνει στο επίπεδο μιας γενιάς, π.χ. δεν είναι αναγώγιμο στο τι συμβαίνει στο επίπεδο ενός σογιού — υπάρχουν πρόσθετοι αιτιακοί προσδιορισμοί και ιδιαιτερότητες, που χαρακτηρίζουν ειδοποιά κάθε τάξη του ίδιου φαινομένου.

– Δεύτερο, γιατί η στατιστική επιστήμη επιτρέπει την *έγκυρη ανάλυση* του φαινομένου στο επίπεδο της *μεγάλης κλίμακας* (εδώ, γενιά και κοόρτη), ακόμη κι αν αγνοούμε πλήρως το τι συμβαίνει σε μικρότερη και, πολύ περισσότερο, σε ατομική κλίμακα.

Επειδή το φαινόμενο της ονοματοδοσίας ελάχιστα απασχόλησε μέχρι σήμερα στην Ελλάδα ερευνητές με κατάρτιση των μεθόδων στατιστικής ανάλυσης, το πεδίο αυτό αποτελεί αντικείμενο περισσότερο των λαογράφων ή των γενεαλογιστών. Στην "προ-στατιστική" αυτή προσέγγιση, η ονοματοδοτική επιλογή θεωρείται ως βιογραφικό στοιχείο και προσεγγίζεται στην κλίμακα μιας συγκεκριμένης περίπτωσης, τυπικά μέσω ερωτημάτων του είδους: "Ποια η προέλευση του ονόματος του Αλεξάνδρου Τάδε;" κ.τ.ό. Αντίθετα, η ποσοτική προσέγγιση της ονοματοδοσίας τη θεωρεί κοινωνικό φαινόμενο, που διερευνάται στην κλίμακα της απρόσωπης συλλογικότητας, τυπικά μέσω ερωτημάτων του είδους: "Θέση του ονόματος / Αλέξανδρος / στην ιστορία του πληθυσμού της Θεσσαλονίκης τον 19ο αιώνα" ή, συνηθέστερα, "Μορφολογία της ονοματοδοσίας του τάδε πληθυσμού στη δείνα ιστορική περίοδο". Και, ενώ στην πρώτη περίπτωση το τάδε όνομα θεωρείται ως πραγματολογική βιογραφική πληροφορία, στη δεύτερη προσεγγίζεται όχι μόνο με τα εργαλεία της *κοινωνικής έρευνας*, αλλά και ως εργαλείο *κοινωνικής και ιστορικής έρευνας* (π.χ. στην παρούσα μελέτη, ως *ενδείκτης δομικών και συγκυριακών γνωρισμάτων του πληθυσμού σε μια ορισμένη περίοδο*).

Για το λόγο αυτό, κρίνουμε σκόπιμη μια σύντομη συζήτηση των σχέσεων ανάμεσα σε τρεις πτυχές του ονοματοδοτικού φαινομένου: *Παπωνυμία, θειωνυμία, συγκυριακή φόρτιση*. Και, στη συνέχεια, διευκρίνιση των μηχανισμών ονοματοδοσίας σε επίπεδο γενιάς/κοόρτης, από τη σκοπιά της στατιστικής τους απεικόνισης.

Α. Νόμος των μεγάλων αριθμών και δειγματοληψία. Ο νόμος των μεγάλων αριθμών, εμπειρικά πλήρως τεκμηριωμένος, θεμέλιο της στατιστικής προσέγγισης, λέγει απλά ότι, αν αυξηθεί αρκετά ο αριθμός κάποιου είδους ομοειδών συμβάντων, το αρχικά ελάχιστα πιθανό καθίσταται αναπόφευκτο. Αντίστοιχα, αν το μέγεθος ενός στατιστικού δείγματος είναι επαρκώς μεγάλο, τότε σε αυτό απεικονίζεται με ακρίβεια και το τι συμβαίνει στο σύνολο του πληθυσμού, από όπου προέρχεται το αντιπροσωπευτικό αυτό δείγμα. Για παράδειγμα, στην περίπτωση της δικής μας μελέτης αναλύουμε στατιστικά την ονοματοδοσία, όπως απεικονίζεται σε ένα τυχαίο αντιπροσωπευτικό δείγμα, που αποτελείται από 5.763 περιπτώσεις. Στο δείγμα αυτό, τα θρησκευτικής προέλευσης ονόματα αντιπροσωπεύουν 4.300 περιπτώσεις ή το 74.7% του συνόλου των ονομά-

των. Σύμφωνα με στοιχειώδεις αρχές της στατιστικής μεθόδου, βασικό μέτρο του βαθμού τυχαίας διακύμανσης αυτής της εκτίμησης μέσω δειγματοληψίας είναι το πιθανό σφάλμα, που έχει τιμή:

$$S.E. = \sqrt{\frac{p_0(1 - p_0)}{N}}$$

όπου p_0 =η παρατηρηθείσα συχνότητα % (εκφρασμένη ως τιμή μεταξύ 0 και 1, όπου 1=100%), ενώ N =ο αριθμός περιπτώσεων που εκφράζει το μέγεθος του δείγματος. Στη μελέτη μας, $p_0=0,747$ και $N=5.763$. Άρα, $S.E. 0,0057$. Όπερ, μεθερμηνευόμενον, δηλοί ότι η εξαντλητική καταγραφή όλων των ονομάτων, στο σύνολο του εξεταζόμενου πληθυσμού, θα είχε πιθανότητα μικρότερη από 5% να δώσει, ως ποσοστό θρησκευτικών ονομάτων, τιμή έξω από την περιοχή (73.6% - 75.8%). Ήτοι, το ποσοστό που παρατηρήσαμε στο δείγμα ελάχιστα απέχει (η μέγιστη διαφορά θα αντιστοιχούσε, ως τάξη μεγέθους, σε 1 εκατοστιαία μονάδα) από την πραγματική τιμή του δείκτη αυτού στο σύνολο του πληθυσμού. Με άλλα λόγια, αν και αγνοούμε και το τι συμβαίνει και στην κλίμακα κάθε οικογένειας και στο σύνολο του πληθυσμού, η δειγματοληψία μας επιτρέπει μια αδιάβλητη και ικανοποιητική εκτίμηση του φαινομένου "θρησκευτικής προέλευσης ονόματα", στο ολικό πλαίσιο του φαινομένου της ονοματοδοσίας κατά την εν λόγω περίοδο.

Συγκρατούμε λοιπόν το ότι η στατιστική ανάλυση επιτρέπει τη συναγωγή αδιάβλητων συμπερασμάτων ως προς τη λογική ενός φαινομένου, που αναπτύσσεται σε σχετικά μεγάλη κλίμακα (όπως εδώ, η ονοματοδοσία στο σύνολο του πληθυσμού), ακόμη κι αν, για οποιονδήποτε λόγο, δε συμπεριλάβουμε στην ανάλυση πληροφορίες ως προς άλλα, μικρότερης κλίμακας, επίπεδα ύπαρξης του φαινομένου (όπως εδώ, το σόι). Υπενθυμίζουμε δε ότι το ζήτημα που διερευνάται εδώ, είναι το εξής: *Με δεδομένη την όποια συγκρότηση του φαινομένου σε μικρότερες κλίμακες, ποια είναι η μορφολογία του στην κλίμακα του συνολικού πληθυσμού;* Η στατιστική μεθοδολογία μας επιτρέπει ακριβώς να απαντήσουμε σε αυτό το ερώτημα, ακόμη κι αν δεν αναλύεται το φαινόμενο στις μικρότερες αυτές κλίμακες, με τρόπο έγκυρο και επαρκή ως προς τις ανάγκες του ιστορικού θέματος, που μελετάμε.

Β. Θειωνυμία (πλάγια κυκλοφορία των ονομάτων, δηλαδή από θείους-θείες σε ανεψιούς-ανεψιές). Ως προς την ονοματοδοσία, η διάκριση πατέρες/θείοι και μητέρες/θείες είναι λειτουργική μόνο στην κλίμακα της οικογένειας και του σογιού και τελείως *αδόκιμη* στις μεγαλύτερες κλίμακες κοινωνικών μορφωμάτων, που δε βασί-

ζονται σε σχέσεις συγγένειας, όπως η γειτονιά, οι συμμαθητές, οι ομοϊδεάτες, τα μέλη σωματείων κ.λπ. Είναι δε αυτόχρονα *αδόκιμη* ως προς το φαινόμενο της ονοματοδοσίας στην *κλίμακα γενιάς και κοόρτης*, όπως αυτή που μελετάμε – δηλαδή οι γονείς και οι θείοι/θείες των παιδιών που γεννήθηκαν/βαφτίστηκαν στη δεκαετία 1940-50. Άλλωστε, αυτός που είναι θεός ως προς ένα παιδί μπορεί κάλλιστα να είναι πατέρας ως προς ένα άλλο (και αντίστροφα) κ.ο.κ. Ονοματολογικά, λοιπόν, το κριτήριο γονιός ή θεός/θεία είναι εντελώς *αδόκιμο* σε κλίμακα μεγαλύτερη από το σόι – όπως το πεδίο της μελέτης μας.

Γ. *Παππωνυμία*. Η ανά δεύτερη γενιά ανιούσα αναφορά ως προς την ονοματοδοσία είναι φαινόμενο καθοριστικό για την κυκλοφορία των ονομάτων στον ελλαδικό χώρο. Ωστόσο, το ότι ο *κορμός* της ονοματοδοσίας, κυρίως ως προς τα *κυρίαρχα ονόματα*, που συγκροτούν αυτόν τον κορμό, διέπεται από αυτόν τον κανόνα δε σημαίνει ότι, στα περιθώρια ελευθερίας που αφήνει αυτή η παράδοση, δε μπορούν να εκδηλωθούν φαινόμενα, που χαρακτηρίζονται ακριβώς από *συγκυριακή φόρτιση*. Στη δική μας μελέτη, τα περιθώρια ελευθερίας αυτά είναι της τάξης του 5% του συνόλου των ονομάτων (3% στα αγόρια, 8% στα κορίτσια). Τη συγκυριακή φόρτιση των ονομάτων, που εκδηλώνεται σε αυτή την τάξη μεγέθους, αναλύουμε και αξιολογούμε εδώ, συσχετίζοντάς τη με την ιστορική στιγμή, την κοινωνική κατάσταση και τη γεωγραφική θέση των επιλεγόντων τα ονόματα. Το πόσο άτοπο και παράλογο θα ήταν να θεωρηθεί η παππωνυμία ως ο βασικός μηχανισμός απόδοσης τέτοιων συγκυριακά φορτισμένων ονομάτων στα συγκεκριμένα παιδιά, καθίσταται προφανές για τους εξής λόγους:

Κάτι τέτοιο θα σήμαινε ότι οι γονείς και οι νονοί των παππούδων και γιαγιάδων αυτών των παιδιών έδωσαν σε αυτούς τους παππούδες και σε αυτές τις γιαγιάδες, όταν τους/τις βάφτισαν (δηλαδή, κατά κύριο λόγο, στο τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα) ονόματα τέτοια, που η κατανομή τους, αναπαραγόμενη πάνω από μισό αιώνα αργότερα, να αντανakλά τις ιδιαιτερότητες των συγκινησιακών και ιδεολογικών φορτίσεων της πολυτάραχης περιόδου 1940-50. Και μάλιστα όχι μόνο στην *κλίμακα της δεκαετίας* συνολικά, αλλά και της *κάθε ιδιαίτερης στιγμής* της περιόδου αυτής ειδικότερα (πόλεμος-κατοχή-αντίσταση-απελευθέρωση-εμφύλιας-μετεμφυλιακή εποχή). Μια τέτοια δυνατότητα πρόβλεψης ιστορικών εξελίξεων σε *ετήσια κλίμακα* και πρόνοιας περί αντίστοιχης στατιστικής κατανομής συγκυριακά φορτισμένων ονομάτων πάλι σε *ετήσια κλίμακα* – ή, στην αντίθετη περίπτωση, τέτοια απίστευτη *ετήσια σύμπτωση*, ως προς τα συγκυριακά φορτισμένα κατά το 1940-50 ονόματα, ανάμεσα στη γενιά των παππούδων/για-

γιάδων και των εγγονών – πιθανότατα ξεπερνά τα αποδεκτά όρια της ιστορικής ανάλυσης.

Συμπερασματικά, λοιπόν, η αδυναμία, λόγω περιορισμών που προκύπτουν από την κατάσταση των πηγών, σύγκρισης μεταξύ συγκυριακά φορτισμένων ονομάτων παιδιών, που δόθηκαν στη δεκαετία 1940-50 και ονομάτων των παππούδων και γιαγιάδων τους, που δόθηκαν πάνω από μισό αιώνα πριν, σε άλλες ιστορικές περιστάσεις, που προφανώς προκαλούσαν άλλες συγκυριακές φορτίσεις, δεν αναιρεί τη δυνατότητα αξιολόγησης αυτής της συγκυριακής φόρτισης στην περίοδο που μελετάμε – *εφόσον η ανάλυσή μας δεν εγγράφεται στην κλίμακα οικογένειας/σογιού, αλλά γενιάς/κοόρτης.*

Κοινωνικές και ιστορικές ορίζουσες της ευαισθησίας στη συγκυρία

Η ονοματοδοτική ευαισθησία στην επιλογή ονομάτων της συγκυρίας (π.χ. Νικηφόρος, Ελευθερία, Νίκη, Ειρήνη, Ελλάς) είναι άνισα κατανομημένη στο χρόνο. Τα ονόματα αυτά είναι επίσης άνισα κατανομημένα σε σχέση με την κοινωνική θέση των οικογενειών, από όπου προέρχονται. *Τι άγγιξε όμως, ποιον-πότε-πώς-πόσο, με ενδεικτική την ονοματοδοσία, μας το αποκαλύπτει ο πίνακας που ακολουθεί.* Στον πίνακα αυτό εικονίζεται ο αριθμός των συγκυριακά φορτισμένων ονομάτων σε συνδυασμό με τον ιστορικό-χρονικό προσδιορισμό και την κοινωνική ομάδα που τα υιοθετεί.

Παρατηρούμε τα εξής:

Στα 310 φορτισμένα από την ιστορική συγκυρία ονόματα, τα 256 (82.6%) καλύπτονται από δύο μεγάλες κοινωνικές συσσωματώσεις. Σε αυτές περιλαμβάνονται οι *μισθωτοί*, δηλαδή εργάτες-τεχνίτες-υπάλληλοι (61.6% του δείγματος) από τη μια και οι *μικροαστοί*, δηλαδή επαγγελματίες-βιοτέχνες-έμποροι (21.0% του δείγματος), που συναντώνται κυρίως στην Αθήνα και τον Πειραιά από την άλλη. Η υπολειμματική κατηγορία (3) ("Άλλα"), περιλαμβάνει κυρίως τους αγρότες, τους ένοπλους (στρατιωτικοί-αστυνομικοί), τους εργοδότες και τους άνεργους. Καλύπτει το 17.4% του συνόλου στο δείγμα μας.

Συνολικά, 1 στις 20 βαπτίσεις όλης της περιόδου φαίνεται φορτισμένη από τη συγκυρία. Και για τις τρεις μαζί κοινωνικές συσσωματώσεις (1, 2, 3), δηλαδή στο σύνολο του πληθυσμού, την ονοματοδοτική ευαισθησία και έκφραση άγγιξε κυρίως η πε-

Πίνακας 5
Ονοματοδοσία κατά κοινωνική κατηγορία

Περίοδος		1 Εργάτες- τεχνίτες- υπάλληλοι	2 Επαγγ/τίες- βιοτέχνες- έμποροι	3 Άλλα	4 Σύνολο φορτισμένων ονομάτων	5 Σύνολο βαπτίσεων	6 ΔΟΕΣ* (4/5) x100
1940-42	N %	58 74.4	8 10.3	12 15.4	78 100.0	965 16.7	808
1943-44	N %	40 60.6	20 30.3	6 9.1	66 100.0	990 17.2	667
1945-46	N %	29 53.7	13 24.1	12 22.2	54 100.0	1.214 21.1	449
1947-49	N %	50 55.6	18 20.0	22 24.4	90 100.0	1.816 31.5	496
1950-59	N %	14 63.6	6 27.3	2 9.1	22 100.0	782 13.6	281
Σύνολο	N %	191 61.6	65 21.0	54 17.4	310 100.0	5.767 100.0	538

* ΔΟΕΣ = Δείκτης Ονοματοδοτικής Ευαισθησίας στη Συγκυρία.
= (Αριθμός φορτισμένων ονομάτων/Σύνολο βαπτίσεων) x 100.

ρίοδος του πολέμου, της κατοχής και της αντίστασης, όπου και σημειώνονται οι υψηλότερες τιμές του Δείκτη Ονοματοδοτικής Ευαισθησίας στη Συγκυρία (ΔΟΕΣ). Στη συνέχεια, ο δείκτης αυτός εμφανίζει φθίνουσα συχνότητα, η οποία αποκτά διαστάσεις καθίζησης κατά την περίοδο της μετεμφυλιακής "ομαλοποίησης" του εθνικού και πολιτικού βίου.

Οι κοινωνικές αυτές συσσωματώσεις, ωστόσο, αντιδρούν διαφορετικά ως προς την έκφραση της ονοματοδοτικής τους ευαισθησίας μέσα στη συγκυρία. Έτσι:

– Η συνολική συμβολή κάθε κατηγορίας είναι 61.6% για την 1, 21% για τη 2 και 17.4% για την 3.

– Στην κατηγορία 1, η συμβολή της είναι σαφώς πάνω από το μέσο όρο της (74.4%) στην περίοδο του πολέμου και της πρώτης φάσης της κατοχής (1940-42), ενώ είναι σαφώς κάτω από το μέσο όρο της στην περίοδο της απελευθέρωσης και, σε κάποιο βαθμό, του εμφυλίου.

– Στην κατηγορία 2, η συμβολή της είναι σαφώς μικρότερη από το μέσο όρο της στην περίοδο του πολέμου και της κατοχής πριν την αντίσταση. Η ανάπτυξη της αντίστασης (1943-44) βρίσκει σα-

φέστατη ανταπόκριση σε αυτή την κατηγορία, με αποτέλεσμα η συμβολή της σε αυτή την περίοδο να είναι κατά πολύ ανώτερη από το μέσο όρο της. Αντίστοιχη αυξημένη συμβολή σημειώνεται και μετά το τέλος του εμφυλίου.

– Στην κατηγορία 3, σε συνάρτηση και με την εσωτερική της ανομοιογένεια (καθώς και με το μικρό μέγεθος του δείγματος), σημειώνονται και οι μεγαλύτερες διακυμάνσεις. Χαρακτηριστικά, ωστόσο, η συμβολή της κατά την περίοδο της αντίστασης, όπως και μετά το τέλος του εμφυλίου, είναι σαφέστατα μικρότερη από το μέσο όρο της, ενώ φαίνεται σχετικά αυξημένη κατά την περίοδο της απελευθέρωσης και του εμφυλίου.

– Συνολικά λοιπόν φαίνεται ότι πρώτοι χρονικά και από την πρώτη στιγμή του πολέμου εκδηλώνουν την συγκινησιακή και ιδεολογική τους φόρτιση, ως ονοματοδοτική ευαισθησία στη συγκυρία, οι εργάτες-τεχνίτες-υπάλληλοι (κατηγορία 1). Τα μικροαστικά στρώματα της πόλης (κατηγορία 2), ενώ φαίνονται να μην επηρεάζονται ονοματοδοτικά κατά την πρώτη περίοδο του πολέμου και της κατοχής, εμφανίζονται μαζί με ευαισθητοποιημένα κατά την επόμενη περίοδο, της ανάπτυξης της αντίστασης (1943-44). Τέλος, η ετερόκλητη κατηγορία 3 φαίνεται να μην παρακολουθεί ονοματοδοτικά την εθνική ανάταση της αντίστασης και να εκδηλώνει ονοματοδοτικές φορτίσεις αργότερα, κατά την απελευθέρωση και τον εμφύλιο, ενώ "στρέφει και πάλι την πλάτη στη συγκυρία" μετά τον εμφύλιο.

Το συμπέρασμα που προκύπτει είναι το εξής: Η ονοματοδοτική έκφραση του εθνικού-πολεμικού και αντιστασιακού φρονήματος εκδηλώνεται πρώτα στους εργάτες-τεχνίτες-υπαλλήλους και στη συνέχεια στα μικροαστικά στρώματα της πόλης, ενώ οι άλλες κοινωνικές κατηγορίες ως σύνολο δεν εκδηλώνουν τέτοιες συμπεριφορές στην περίοδο αυτή (πόλεμος, κατοχή, αντίσταση). Η απελευθέρωση αγγίζει περισσότερο την κατηγορία 3 και, σε μικρό βαθμό, την κατηγορία 2, ενώ φαίνεται να μην αγγίζει την κατηγορία 1. Ο εμφύλιος αγγίζει κυρίως την κατηγορία 3, ενώ η συμβολή των κατηγοριών 1 και 2 είναι σχετικά μειωμένη. Η μετεμφυλιακή "ομαλοποίηση", τέλος, αγγίζει κυρίως την κατηγορία 2.

Μύθος και ιστορία

Η εκδήλωση των συγκινησιακών και ιδεολογικών φορτίσεων, ως ονοματοδοτική ευαισθησία στη συγκυρία, εμφανίζει άνιση κατανομή και σε συνάρτηση με την ιστορική στιγμή και σε συνάρ-

τηση με την κοινωνική θέση των ονοματοδοτούντων. Με άλλα λόγια, η (ρητορική ή μη) αναφορά σε πλάσματα του είδους: "Όλοι οι Έλληνες με μια ψυχή κι απ' την πρώτη στιγμή πολέμησαν κ.λπ." δεν επιβεβαιώνεται στο πεδίο της ονοματοδοτικής ευαισθησίας και μάλιστα αποδεικνύεται *μύθος* στο πεδίο της συγκυριακής φόρτισης της ονοματοδοτικής συμπεριφοράς.

Βέβαια, δεν αποκλείεται ορισμένες στάσεις να εκδηλώθηκαν στη συγκυρία με άλλους τρόπους (π.χ. ευνοϊκή γνώμη, υποστήριξη ή συμμετοχή σε πράξεις αντίστασης κ.λπ.), χωρίς να βρουν ανάλογη έκφραση και στο πεδίο της ονοματοδοτικής συμπεριφοράς. Η ονοματοδοσία, υπενθυμίζουμε, χρησιμεύει ως *ενδείκτης* συλλογικών νοοτροπιών και ευαισθησιών και σαφώς δεν εξαντλεί ούτε τις ευαισθησίες, ούτε τις συμπεριφορές αυτές – πολύ δε περισσότερο, δεν περιγράφει το σύνολο της ιστορικής διαδικασίας. Και με τις επιστημολογικές αυτές επιφυλάξεις, ωστόσο, τα πρώτα συμπεράσματα της ανάλυσής μας, όπως παρουσιάστηκαν, μας επιτρέπουν να αποκτήσουμε μια σαφέστερη αντίληψη ως προς τη λεπτή υφή των διεργασιών, που συγκροτούν το ιστορικό υποκείμενο και την πράξη του αλλά και να διατυπώσουμε με πιο πρόσφορο και κριτικό τρόπο τις κατευθύνσεις και τις υποθέσεις για την έρευνα, που σκόπιμο είναι να ακολουθήσει, ιδιαίτερα στον ευαίσθητο και περίπλοκο τομέα της σχέσης μεταξύ πολιτικής ιστορίας και συλλογικών συμπεριφορών και νοοτροπιών.

Σημειώσεις

1. Ματούλα Τομαρά-Σιδέρη, «Ονοματοδοτικές συμπεριφορές», περιοδικό *Ιστορικά*, τεύχος 2, Αθήνα, 1984, σ. 297-317.

2. Βλέπε: Ν. Σβορώνος, *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1986, ιδίως το κεφάλαιο "Η Ελλάδα στη διάρκεια του Δεύτερου Παγκόσμιου Πολέμου (1940-1944)", σ. 136-144. J. Meynaud, *Πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα*, εκδόσεις Μπαύρον, Αθήνα, 1974, σ. 74 επ. C. Tsoucalas, *La Grèce, de l' indépendance aux colonels*, Maspéro, Paris, 1970, σ. 53 επ., ιδίως στο "Le code pour l' autonomie et la justice populaire...". G. Contogeorgis, *Histoire de la Grèce (La Seconde Guerre mondiale, la résistance et la guerre civile)*, Hâtier, Paris, 1993, σ. 403-415.

3. Βλέπε: Μ. Mazower, *Στην Ελλάδα του Χίτλερ (Η εμπειρία της κατοχής)*, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1994, σ. 41 επ. Χ. Φλάισερ, *Στέμμα και Σβάστικα (Η Ελλάδα της Κατοχής και της Αντίστασης 1941-1944)*, τό-

μοι 1 και 2, εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, 1995. Γ.Θ. Μαυρογορδάτος, «Οι εκλογές και το δημοψήφισμα του 1946. Προοίμιο του εμφυλίου πολέμου», στο συλλογικό τόμο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα Έθνος σε κρίση*, Αθήνα, 1984. Γ. Μαργαρίτης, *Από την ήττα στην εξέγερση*, εκδόσεις Πολίτης, Αθήνα, 1993, σ. 102 επ. και 199 επ. Τ. Βερβενιώτη, *Η γυναίκα της Αντίστασης*, εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα, 1994, ιδίως τα κεφάλαια "Η Κατοχή", σ. 95 επ. και "Η δράση των γυναικών στις εαμικές αντιστασιακές οργανώσεις", σ. 212 επ.

4. Βλ. Μ. Mazower (όπ. παρ.), όπου περιγράφεται η ίδια τακτική για τους εκλογικούς καταλόγους στο κεφάλαιο "Η διαμαρτυρία στις πόλεις", σ. 145: «Κάποιοι εισέβαλαν στο δημαρχείο, θέλοντας να κάψουν τους εκλογικούς καταλόγους, ώστε να μην μπορούν να χρησιμοποιηθούν στο πλάνο της επιστράτευσης».

5. Χ. Φλάισερ (όπ.παρ.), σ. 195. Στο διάστημα από 1-10-1941 ως 30-9-1942, για παράδειγμα, καταγράφονται στην Αθήνα, τον Πειραιά και τα περίχωρα 49.188 θάνατοι, έναντι 14.566 το 1940. Προφανώς, τη διαφορά πρέπει να την αποδώσουμε στα αποτελέσματα της πείνας.

6. Βλ. Μ. Mazower, όπ.παρ., ιδίως το κεφάλαιο "Το χάος της Νέας Τάξης: 1941-1943", σ. 37-108. Αυτή η αναφορά στην ταξική διαφοροποίηση κρίνεται εκ προοιμίου αναγκαία, εν όψει του ότι η δεκαετία κλείνει με το τέλος ενός εμφυλίου πολέμου. Συμπτωματικά και χαρακτηριστικά, οι αντάρτες, για παράδειγμα, με σνομπισμό περιγράφονταν ως στρατός που τον συγκροτούσαν τσαγγαράδες και καροτσαρέοι.

7. Το όνομα *Ζωή* (και συναφή, όπως *Ζώης*, *Ζήσης*, *Ζήσιμος*...) εικονογραφεί την περίπτωση, όπου υφίσταται πολλαπλότητα ή και διάσταση αναφορών μεταξύ σημαίνοντος και σημαινομένου. Στις περιπτώσεις αυτές κρίνουμε κατά τη συνάφεια (contexte). Έτσι, π.χ. σε συνθήκες ζωάρκειας γενικά και πολέμου ειδικότερα, η επιλογή του ονόματος *Ζωή* δηλώνει κατ' αρχήν ευχή επιβίωσης/ζωής και μόνο εκ των υστέρων και μέσω εξωτερικών συνδέσεων παραπέμπει σε θρησκευτικές αναφορές (στην περίπτωση του "Ζωή", μάλιστα, κάπως τραβηγμένες, όπως "Ζωοδόχος Πηγή"...).

Από μεθοδολογική άποψη, ωστόσο –που είναι και η κύρια– εφόσον το κριτήριο κατηγοριοποίησης είναι σαφές και σταθερό, εφόσον η προσέγγιση δεν είναι περιγραφική, αλλά συγκριτική και εφόσον η μέθοδος ανάλυσης δεν είναι περιπτωσιολογική/ανεκδοτική, αλλά στατιστική/στοχαστική, τα αποτελέσματα της ανάλυσης ουδόλως επηρεάζονται.

8. Βλέπε, σχετικά με τις αντιστάσεις στην αλλαγή των ονοματοδοτικών συνηθειών και κανόνων, Θ. Δραγώνα-Δ. Ναζίρη, *Οδεύοντας προς την πατρότητα*, Εξάντας, Αθήνα, 1995.

